

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 340.

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.14>

Т. І. Білоус-Осінь

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню наявного механізму адміністративно-правового регулювання сферою наукової діяльності. Зазначено, що: а) правове регулювання являтиме собою цілеспрямовану діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів щодо застосування можливих правових заходів для досягнення необхідних юридично значимих результатів; б) механізм правового регулювання визначатиме те, яким чином та за допомогою чого буде досягнуто цих юридично значимих результатів.

Встановлено, що категорії «механізм правового регулювання» та «механізм адміністративно-правового регулювання» співвідносяться як поняття загального та видового порядку. Механізм адміністративно-правового регулювання визначено різновидом механізму правового регулювання, якому притаманні особливості галузі адміністративного права.

Запропоновано виокремлювати такі характеристики механізму адміністративно-правового регулювання сферою наукової діяльності: 1) базування на сукупності нормативно-правових актів, що спрямовані на впорядкування наукової діяльності; 2) специфічний об'єкт правового впливу (адміністративні правовідносини в сфері наукової діяльності); 3) наявність системи спеціально уповноважених суб'єктів, що застосовують адміністративно-правовий вплив – суб'єктів публічного адміністрування, наділених повноваженнями в сфері наукової діяльності; 4) наявність конкретних способів впливу, які можуть бути застосовані на підставі конкретних інструментів публічного адміністрування в межах відповідних адміністративних процедур; 5) спрямування на забезпечення відповідного публічного інтересу – належне впорядкування наукової діяльності; 6) відповідність базовим принципам публічного адміністрування та спеціальним принципам впорядкування сфери наукової діяльності; 7) можливість застосування адміністративно-правових заходів впливу для впорядкування сфери наукової діяльності. Проаналізовано окремі характеристики адміністративно-правового механізму правового регулювання науковою діяльністю.

Ключові слова: механізм правового регулювання, механізм адміністративно-правового регулювання, наукова діяльність, суб'єкти публічного адміністрування, нормативно-правовий акт.

Постановка проблеми. Вплив права на суспільні відносини різного типу характеризується як загальними характеристиками, що опосередковані усталеним механізмом дії правових норм, так і спеціальними, що специфікують та виокремлюються в залежності від потреб впливу на визначений об'єкт у визначеному правовому середовищі. Не виключенням

є сфера наукової діяльності, зміни в якій потребують постійного оновлення юридичного забезпечення. Означене спричинено як реформуванням у напрямку впровадження європейського концепту правового регулювання суспільних відносин, так і впливом факторів цифровізації, людиноцентризму та національної самоідентичності. Вагомою підставою для оновлення

існуючої моделі адміністративного правового впливу є орієнтація вітчизняних науковців як на потреби практики, так і на необхідність теоретичного і юридичного забезпечення якісного правозастосування, що спричиняє наявність різних праксеологічно обумовлених підходів до сфери адміністративно-правового регулювання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою дослідження є праці провідних вчених, які досліджували як правовий механізм регулювання загалом, так і його адміністративно-правовий різновид, а саме праці: В.Б. Авер'янова, Л.Р. Білої-Тіунової, В.М. Бевзенко, В.В. Галунька, П.В. Діхтієвського, С.В. Ківалова, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельника, М.Ф. Орзіх, О.Д. Тихомирова, І.П. Яковлева та ін. У той же час, значна кількість питань, пов'язаних з впливом адміністративних правових норм на сферу наукової діяльності залишається невирішеною, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті – дослідити механізм адміністративно-правового регулювання сфери наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Термін «правове регулювання» в теорії держави і права використовується для: позначення здійснюваного державою за допомогою всіх юридичних засобів владного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони і розвитку (М. Рабінович) [2, 165]; б) моделі відносин, у якій суспільні інтереси повинні співвідноситись з інтересами членів суспільства, а право використовувати такі засоби впливу на поведінку людей, як стимулювання, заохочення, надання прав для встановлення меж у поведінку людей, їх упорядкування певним способом та спрямування у певному напрямі (М. Кельман, Р. Кельман) [3, с. 14]. Використання поняття «механізм» у праві пов'язано з виявленням сукупності можливих засобів цілеспрямованого юридичного впливу, що застосовується визначеними суб'єктами для регулювання певного виду суспільних відносин [4, с. 16].

Отже: а) правове регулювання являтиме собою цілеспрямовану діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів щодо застосування можливих правових заходів для досягнення необхідних юридично значимих результатів; б) механізм правового регулювання визначатиме те, яким чином та за допомогою чого буде досягнуто цих юридично значимих результатів. Слід зазначити, що категорії

«механізм правового регулювання» та «механізм адміністративно-правового регулювання» будуть співвідноситись як поняття загального та видового порядку. Тобто, механізм адміністративно-правового регулювання є різновидом механізму правового регулювання, якому притаманні особливості галузі адміністративного права.

Усталеним є трактування адміністративного права як сукупності правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються під час здійснення владно-розпорядчої діяльності суб'єктів публічної адміністрації, забезпечення прав і свобод людини і громадянина у сфері публічного адміністрування, надання адміністративних послуг та притягнення до адміністративної відповідальності [5]. Формування адміністративно-правового механізму залежить від легалізованих у державі способів впливу на конкретні суспільні відносини з застосуванням визнаних адміністративно-правових методів, форм, інструментів, технологій [6, с. 260].

Специфіка адміністративно-правового механізму залежить від сукупності факторів: 1) обраного об'єкту адміністративно-правового впливу – відповідного різновиду суспільних відносин; 2) мети адміністративно-правового впливу на обрані суспільні відносини; 3) наявного стану правового регулювання та бажаного; 4) обраних та дозволених заходів, що застосовуються при адміністративно-правовому впливі на об'єкт; 5) суб'єктах, що задіяні у діяльності, пов'язаній з впорядкуванням відповідних суспільних відносин.

Можемо припустити, що механізм адміністративно-правового регулювання сферою наукової діяльності характеризуватиметься:

1) базуванням на сукупності нормативно-правових актів, що спрямовані на впорядкування наукової діяльності;

2) наявністю специфічного об'єкта правового впливу (адміністративні правовідносини в сфері наукової діяльності);

3) системою спеціально уповноважених суб'єктів, що застосовують адміністративно-правовий вплив – суб'єктів публічного адміністрування, що наділені повноваженнями в сфері наукової діяльності;

4) конкретними способам впливу, які можуть бути застосовані на підставі конкретних інструментів публічного адміністрування в межах відповідних адміністративних процедур;

5) спрямуванням на забезпечення відповідного публічного інтересу – належне впорядкування наукової діяльності;

6) вимогою відповідності базовим принципам публічного адміністрування та спеціальним принципам впорядкування сфери наукової діяльності;

7) можливістю застосування адміністративно-правових заходів впливу для впорядкування сфери наукової діяльності.

Проаналізуємо окремі характеристики механізму адміністративно-правового регулювання науковою діяльністю.

Щодо адміністративних відносин в сфері наукової діяльності, то в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова діяльність визначається як: «...інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [7]. При цьому, сфера науки та сфера наукової діяльності є нерозривно пов'язані: поняття «наукова діяльність» апіорі відображає процедурний аспект, тому що – це вид діяльності, який спрямований на забезпечення виключно належного впорядкування та створення умов для здійснення інтелектуальної творчої діяльності, що стосується одержання нових знань та (або) пошуку шляхів їх застосування; сфера «науки» стосується вибору змістовного наповнення наукових досліджень, пріоритетів наукового пошуку та дотримання вимог глобалізації.

Таким чином, адміністративні відносини в сфері наукової діяльності як об'єкт адміністративно-правового регулювання охоплюють суспільні відносини, пов'язані з: а) провадженням наукової діяльності (наприклад, визначення порядку функціонування наукових установ); б) створенням умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку всіх сфер суспільного життя (наприклад, захист прав інтелектуальної власності на науковий результат); в) створенням умов для провадження наукової діяльності (наприклад, забезпечення статусу суб'єктів наукової діяльності); г) застосуванням заходів адміністративного впливу на здійснення наукової діяльності, в тому числі, через застосування відповідних адміністративних процедур (наприклад, процедури ліцензування наукової діяльності чи надання грантів на здійснення наукових досліджень).

Щодо системи спеціально уповноважених суб'єктів, що застосовують адміністративно-правовий вплив – суб'єктів публічного адміністрування, наділених повноваженнями в сфері наукової діяльності, то слід виходити з такого. В цілому, до цієї групи суб'єктів можуть бути віднесені органи державного управління, передусім органів виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи, а також установи, організації, окремі недержавні структури – публічні інституції, які відповідно до законодавства здійснюють публічні управлінські функції в сфері наукової діяльності з метою задоволення публічного інтересу.

При визначенні суб'єктів публічного адміністрування в сфері наукової діяльності доцільно враховувати те, що: а) сферу наукової діяльності впорядковано уніфіковано на загальнодержавному рівні; б) значну частину повноважень щодо забезпечення наукової діяльності делеговано науковим установам та науковим самоврядним організаціям. Тому, до суб'єктів публічного адміністрування в сфері наукової діяльності віднесемо [7]:

1) органи державної виконавчої влади: Кабінет Міністрів України та консультативно-дорадчі органи, яких створено при ньому (Національна рада України з питань розвитку науки і технологій є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, Ідентифікаційний комітет з питань науки), Міністерство освіти і науки України та діючі при ньому Національна рада України з питань розвитку науки і технологій і Ідентифікаційний комітет з питань науки, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади;

2) суб'єкти делегованих повноважень: наукові установи, вчена (наукова, науково-технічна, технічна) рада наукової установи, експертна група з оцінювання ефективності діяльності наукових установ, державні ключові лабораторії, наукові самоврядні організації, (Національна академія наук України, Національні галузеві академії наук), Національний фонд досліджень, громадські наукові організації, регіональні наукові центри;

3) органи місцевого самоврядування;

4) інші суб'єкти, яких не віднесено до органів державної виконавчої влади, наприклад, Президента України.

Щодо можливості застосування адміністративно-правових заходів впливу для впорядкування сфери наукової діяльності, то їх специ-

фіка полягає у способі правового впливу на суспільні відносини та засобах впливу права, які при цьому застосовуються, забезпечуючи максимально належні й достатні умови для здійснення якісного впорядкування сфери наукової діяльності. Слід зазначити, що предметна галузь застосування адміністративних правових заходів реалізується: 1) поза межами законотворчості та судочинства, має виконавчо-розпорядчий підзаконний характер; 2) через сукупність наданих повноважень; 3) через управлінський вплив на сферу наукової діяльності; 4) на систематичній основі (має прояв у безперервності та сталості діяльності суб'єктів публічної адміністрації) тощо. Прикладом застосованих адміністративних правових заходів може слугувати здійснення грантової підтримки наукової діяльності. Цей адміністративний правовий захід застосовується державною бюджетною установою – Національним фондом досліджень України (суб'єктом, що наділений державою певними виконавчо-розпорядчими повноваженнями) для досягнення публічного інтересу і полягає у стимулюванні фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розвитку національного дослідницького простору та його інтеграції до світового дослідницького простору, розбудови дослідницької інфраструктури в Україні та її інтеграції до світової дослідницької інфраструктури, сприяння налагодженню науково-технічного співробітництва між науковими установами, закладами вищої освіти та представниками реального сектора економіки і сфери послуг [8].

Змістовно адміністративно-правовий захід з грантової підтримки наукової діяльності включає: надання індивідуальних, колективних та інституційних грантів; забезпечення фінансування згідно з укладеними адміністративними договорами; проведення наукових заходів. Підставою для застосування будь-яких інструментів публічного адміністрування Національним фондом досліджень, є надання йому повноваження на: проведення конкурсного відбору проектів, що фінансуватимуться за рахунок грантової підтримки, та визначення умов їх проведення; укладення договорів про надання грантової підтримки, у тому числі за результатами проведення спільних з іноземним та/або міжнародним фондом; утворення постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, до яких можуть входити члени наукової та наглядової рад Фонду та зовнішні експерти; оплата послуг

експертів та членів комісій конкурсів, пов'язані з організацією і проведенням конкурсного відбору проектів і тому подібне [8].

Особливістю вказаного сріяючого та заохочувального адміністративного-правового заходу є те, що він реалізується, крім іншого, через укладення адміністративних договорів з переможцями спільних конкурсів наукових проектів, які проводилися Державним фондом фундаментальних досліджень разом з іноземними науковими товариствами та результати яких затверджені рішенням Ради Державного фонду фундаментальних досліджень [9].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, запропонуємо трактування адміністративно-правового механізму наукової діяльності як сукупності способів впливу уповноважених суб'єктів публічного адміністрування на суспільні відносини в сфері наукової діяльності для забезпечення належного стану їх впорядкування шляхом застосування нормативно визначених способів, які можуть бути застосовані на підставі конкретних інструментів публічного адміністрування в межах відповідних адміністративних процедур та з застосуванням визначених заходів адміністративно-правового впливу. Доцільним є здійснення доктринального аналізу усіх виділених характеристик, що притаманні механізму адміністративно-правового сферою науковою діяльністю.

Список використаної літератури:

1. Ківалов С.В. Щодо системності адміністративно-правового мислення в умовах розвитку цифровізаційних векторів врядування. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика: монографія / авт. колектив: С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова, Т.А. Латковська та ін. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 800 с. С. 5-43.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 178 с.
3. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3. Т. 10. С. 13-20. <https://doi.org/10.23939/law2023.39.013>
4. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління. К. : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.
5. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид.

- академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792. <https://doi.org/10.32837/11300.25545>
6. Корецький М.Х. Державне управління аграрної сфери у ринковій економіці. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.
 7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
 8. Положення про Національний фонд науково-технічних досліджень: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#n23>
 9. Kivalov S., Bilous-Osin T. Application of administrative legal measures in ensuring scientific and educational activities in the customs sphere. *Customs Scientific Journal*. 2024. №1. С. 71-79. DOI <https://doi.org/10.32782/2308-6971/2024.1.8>

Bilous-Osin T.I. The mechanism of administrative-legal regulation of the sphere of scientific activity

The article is dedicated to the investigation of the obvious mechanism of administrative and legal regulation in the sphere of scientific activity. It is stated that: a) legal regulation is aimed at the direct action of the state in particularly important subjects to establish possible legal approaches to achieve the necessary legally significant results; b) the mechanism of legal regulation is important, through which such legally significant results will be achieved.

It has been established that the categories “mechanism of legal regulation” and “mechanism of administrative-legal regulation” are understood as concepts of a legal and specific order. The mechanism of administrative-legal regulation is defined as a different type of mechanism of legal regulation, which is the peculiarity of the law of administrative law.

It is proposed to strengthen the following characteristics of the mechanism of administrative and legal regulation in the sphere of scientific activity: 1) based on the totality of regulatory legal acts, which are directly related to the regulation of scientific activity; 2) a specific object of legal input (administrative legal documents in the field of scientific activity); 3) the presence of a system of specially designated subjects that will contribute to the administrative-legal influx – subjects of public administration with new roles in the field of scientific activity; 4) the identification of specific methods of influx that may be blocked on the basis of specific instruments of public administration within the various administrative procedures; 5) direct attention to ensuring a compelling public interest – the proper ordering of scientific activity; 6) compliance with the basic principles of public administration and special principles of ordering the sphere of scientific activity; 7) the possibility of establishing administrative and legal approaches in order to regulate the sphere of scientific activity. The characteristics of the administrative and legal mechanism of legal regulation of scientific activity are analyzed.

Key words: *mechanism of legal regulation, mechanism of administrative and legal regulation, scientific activity, subjects of public administration, normative legal act.*